

„A FECSKÉT BÁNTÓDÁS NE ÉRJE...”
A TAVASZT HOZÓ ÉGI MADARAK – A FECSKÉK GYIMESBEN

Bevezetés

A vadon élő madarak kiemelt szerepet játszanak az emberi közösségek kultúrájában, mindennapjaiban (COLLAR, 2007). A helyi közösségek és vadon élő madarak komplex kapcsolatrendszerét az etnozoológia, azon belül az etnoornitológia kutatja (HUNN, 2010, XI.; ALVES, 2012). Az etnoornitológia célja a komplex viszonyrendszer feltárása a madarak, emberek, valamint minden más élő és élettelen környezeti elem közt az anyagi és szellemi síkon egyaránt, amely segít megérteni, hogy milyen helyet foglal el a madárvilág az emberi közösségek életében (TIDEMANN et al., 2010, 5.).

A helyi közösségek által ismert vadon élő állatfajok, ezen belül az ismert madárfajok körét számos tényező befolyásolja (HUNN, 1999; ULICSNI et al., 2019). A legfontosabbak az állat testmérete, megjelenése, morfológiája, az emberre való veszélyessége, az embernek hajtott haszna/kára vagy az adott faj biztosította kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások, a folklór (HUNN, 1999; GOSLER, 2017, 638.; ULICSNI et al., 2019; ULICSNI – BABAI, 2020). A kulturális tényezők alapvetően befolyásolják a közösségek egyes madárfajokhoz fűződő viszonyát is (BABAI et al., 2017; ULICSNI et al., 2019). A madárfajokhoz kötődő viszony, a madarakhoz kapcsolódó, kulturálisan meghatározott attitűd negatív vagy pozitív előjele természetvédelmi szempontból is releváns (BABAI et al., 2017).

A vadon élő madarak ismerete nemcsak a vadászó-gyűjtögető közösségekben fontos, hiszen ezek a fajok a gazdálkodó vagy pásztorkodó közösségek számára is számos ökoszisztéma-szolgáltatást biztosítanak (FISCHER-KOWALSKI – WEISZ, 2000; TIDEMANN et al., 2010, 9.). A vadon élő madárfajok táplálékot jelenthetnek (pl. BERLIN et al., 1981; DIAMOND – BISHOP, 1999; NADASDY, 2007; HOUSTON, 2010, 50.; NG’WENO, 2010, 104.; PANGAU-ADAM – NOSKE, 2010, 79–81.). Ritkábban, de szerepet kapnak a humán orvoslásban és az állatgyógyászatban is (pl. AVAR, 2012; ULICSNI et al., 2016; VALLEJO – GONZÁLEZ, 2013). Bizonyos madárfajok, például a ragadozó madarak szabályozzák a gazdasági szempontból káros fajok, kártevők állományait (NAUGHTON et al., 1999; BERKES et al., 2000; DICKMAN, 2010), mások az elhullott állatokat takarítják el (MORALEY-REYES et al., 2018). Gyakran időjós állatokként tekintenek rájuk (HOUSTON, 2010, 50–51.;

¹ Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet, Budapest / MTA Lendület Etnoökológia Kutatócsoport, Budapest.

² Ökológiai Kutatóközpont, Ökológiai és Botanikai Intézet, Vácrátót / MTA Lendület Etnoökológia Kutatócsoport, Budapest.

³ Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet, Budapest. / MTA Lendület Etnoökológia Kutatócsoport, Budapest.

MUIRURI – MAUNDU, 2012; NG'WENO, 2010, 104.). Számos kulturális jelenség, rítus nélkülözhetetlen résztvevői is a madarak. Szerepet játszanak egyes lokális közösségek identitásának kialakításában és fenntartásában (BONTA, 2010a, 96.; HUNN – THORNTON, 2010, 193.), a hatalmi pozíciók szimbolikus megjelenítésében (HOUSTON, 2010).

Az ember és madárvilág kapcsolatának sokszínűsége, mélysége a madarakkal kapcsolatos közösségi, hagyományos ökológiai tudást gyarapítja (GOSLER, 2017). A hagyományos ökológiai tudás egy kumulatív, dinamikus folyamat, amelynek keretében a nemzedékeken átívelő, tanult tudáselemek, a folyamatosan gyarapodó személyes tapasztalatok és a világkép elemei ötvöződnek, tesztelődnek, kialakítva egy jellegzetes, lokális kapcsolatrendszert az emberi közösség és az élővilág között (BERKES et al., 2000; BERKES, 2017). A lokális kapcsolatrendszerben sajátos helyet foglalnak el azok a fajok, amelyek valamilyen kulturális szempont miatt válnak kiemelkedővé (vö. BULMER, 1967; del HOYO, 1992). Az európai rurális közösségekben ilyen, kulturálisan fontos szerepet játszanak az emberi településekhez alkalmazkodott életmódú fecskefajok (RÁCZ, 2012). Kontinensünk rurális településeinek, sőt városainak jellegzetes fecskefajai a füstifecske (*Hirundo rustica*) és a molnárfecske (*Delichon urbicum*) (1a-b kép). E fajok fészkelése, életmódja összefonódott az emberi építményekkel, településekkel (SZÉP, 2009; 410.; KRÁLL – KARCZA, 2009, 416.; GREEN, 2019, 92.). Táplálkozásukban kihasználják az európai kultúrtájukban működő kisparaszti, külterjes, változó mértékben, de az állattartásra mindenképpen építő tájhasználati rendszerek biztosította táplálékbőséget (MÖLLER, 2001; BONTA, 2010b, 17.; ORŁOWSKI – KARG, 2011, 1023.). Az életmódjuk is szerepet játszik abban, hogy a füstifecske és molnárfecske már az ókortól kezdve számos kulturális jelenség, hiedelem és megfigyelés köthető (GREEN, 2019, 87.).

1a. kép Füstifecske (füstifecske – *Hirundo rustica*). Fénykép: Ulicsni Viktor.

1b. kép Villásfarkú fecske (molnárfecske – *Delichon urbicum*). Fénykép: Babai Dániel.

A fecskék a magyar népi kultúrában is fontos szerepet játszottak, megkülönböztetett figyelemben részesültek. Több tájegységen is Isten madarának tekintették, tisztelet övezte őket (SZENDREY – SZENDREY, 1940, 323.). Tavaszi érkezésükhöz, fészkelésükhöz, és őszi vonulásukhoz is számos népi megfigyelés és jóslás kapcsolódott Európa-szerte (GREEN, 2019), így a Kárpát-medencében is (SZENDREY – SZENDREY, 1940, 323–324.).

Tanulmányunkban a füstifecske (*Hirundo rustica*) és a molnárfecske (*Delichon urbicum*) kötődő hagyományos ökológiai tudást vesszük számba a gyimesközéploki Hidegségpataka völgyében. Célunk volt 1.) a fecskefajok népi biológiai osztályozásának vizsgálata; 2.) a fecskefajok életmódjával kapcsolatos ismeretek, hagyományos ökológiai tudás feltárása (pl. populációdinamika, táplálkozás, vonulás); valamint 3.) a fecskefajokhoz kapcsolódó mondák, hiedelmek összegyűjtése, elemzése.

A kutatás helyszíne: Gyimes

A fecskefajokkal kapcsolatos etnoornitológiai kutatásokat Gyimesközéplok (Lunca de Jos), Hidegségpataka (Valea Rece, N 46,3722° E 25,5724°) településrészen, a Keleti-Kárpátokban, Romániában végeztük. A vizsgált terület egy hegyvidéki kultúrtáj, ahol a település 8–900 méter, a helyi közösség által gazdaságilag hasznosított területek pedig 800–1400 méter tengerszintfeletti magasságon helyezkednek el (a teljes terület a fáhatár alatt, az erdőzónában található). Az éghajlat montán-boreális, ahol az éves átlaghőmérséklet 4–6 °C, a csapadék éves mennyisége pedig 700–800 mm között in-

gadozik (PÁLFALVI, 1995; ILYÉS, 2007). A területet egykor csaknem összefüggő lucosok borították (DONIŤA et al., 2005; BABAI et al., 2014). Az erdőt a 17. századtól irtották a hegygerinceken a pásztorok, a völgyekben a folyamatosan érkező telepések (ILYÉS, 2007; BABAI et al., 2014, 27.). A táj drasztikus átalakításával, az erdőterület csökkenésével, az antropogén eredetű irtásrétek területének kiterjesztésével kialakult a ma jellemző tájkép, amelyet 29,4% erdőborítás, 65,6% gyep (kaszáló és legelő), 1,1% szántó, valamint 3,9% egyéb hasznosítású terület (pl. beépített terület, út) jellemez (ERDÉLYSTAT, é. n.).

A terület állatvilága jellegzetesen hegyvidéki, a Kárpátokra jellemző, amelyben a nagyragadozók (barna medve – *Ursus arctos*, szürke farkas – *Canis lupus*, eurázsiai hiúz – *Lynx lynx*) nagy számban vannak jelen (CHAPRON et al., 2014, 1517.). A fenyvesek olyan jellegzetes madarai is megtalálhatók itt, mint a siketfajd (*Tetrao urogallus*), a keresztcsőrű (*Loxia curvirostra*) és a fenyőszajkó (*Nucifraga caryocatactes*). A zárt hegyvidéki erdőkre jellemző fajok mellett azonban a nyílt élőhelyeken, elsősorban a kaszálókon, valamint a patak menti élőhelyeken is jellegzetes állatfajok tűnnek fel, akár a település területén belül is. A hegyvidéki patakok mentén a vízirigó (*Cinclus cinclus*), az ember alkotta gyepekben (kaszálók és legelők) a fogoly (*Perdix perdix*), a fűrj (*Coturnix coturnix*), valamint az emberkövető madárfajok, a barázdabillegető (*Motacilla alba*), a házi rozsdafarkú (*Phoenicurus ochorus*), valamint a fecskék egyaránt jelen vannak. A fecskefélék közül e tájegységen két egyformán emberkövető faj, a füstifecske (*Hirundo rustica*) és a molnárfecske (*Delichon urbicum*) fordul elő. A két gyakori fecskefaj vonuló, a telet a Szaharától délre, Közép- és Dél-Afrikában töltik, akár 9000 km-t is megtéve telelőterületükig (SZÉP, 2009, 410.; KRÁLL – KARCZA, 2009, 416.; MAGYAR MADÁRTANI ÉS TERMÉSZETVÉDELMI EGYESÜLET, 2021a, 2021b).

A vizsgált település összlakossága 2340 fő, amelynek 99%-a magyar nemzetiségű, 99,2%-a római katolikus vallású (ERDÉLYSTAT, é. n.). A népességszám az 1950-es évektől viszonylag állandó (ILYÉS, 2007). Az alapvetően a külterjes gazdálkodáshoz kötődő fecskék szempontjából is fontos, hogy a gazdálkodás egy félig önellátó hegyvidéki gazdálkodási forma, amelynek fő pillére a tejtermékek előállítására specializálódott istállózó szarvasmarha-tartás, az ehhez kapcsolódó külterjes gyepgazdálkodás. A szántóföldi burgonyatermesztés is fontos szerepet kap (BABAI et al., 2014). Becslésünk alapján a családok kb. 95%-a folytat ilyen jellegű, külterjes gazdálkodást főállású gazdálkodóként, vagy egyéb főállás mellett másodlagos jövedelemforrás biztosítása céljából. Ennek eredménye, hogy a csökkenő trendek ellenére Kárpát-medencei viszonylatban jelentős a településen az állatlétszám, átlagosan 1,75 szarvasmarha jut egy családi gazdaságra (SÓLYOM et al., 2011, 18.).

Alkalmazott módszerek

A fecskékkel kapcsolatos hagyományos ökológiai tudás kutatása során kötetlen felsorolásra (freelisting) (NEWING, 2010, 147–148.) építő interjúk segítségével körvonalaztuk a gyimesi népi fecsketaxonokat, majd félig-strukturált, végül strukturált interjúk segítségével tártuk fel a fecskékkel kapcsolatos hagyományos ökológiai tudást, valamint

a kapcsolódó ismereteket (NEWING, 2010, 101–103.). Az interjúk alkalmával színes fényképek, illetve európai madárhatározóban (MULLARNEY et al., 2018) szereplő rajzok segítségével határoztuk meg a népi taxonok körét, a helyi nevek biológiai jelentését. Végül strukturált interjúk segítségével módszeresen feltártuk a fecskék taxonómiájával, életmódjával, a fecskékhez kötődő folklórszövegekkel kapcsolatos tudást. Az interjúk 2015 és 2020 között készültek. A kutatás során 51 Hidegségpatakán élő lakossal készítettünk interjúkat, akik valamennyien gazdálkodók.

A begépelte interjúszövegeket Excel-táblázatba rendeztük, majd kulcsszavak segítségével kódoltuk, és külön elemeztük az életmód valamennyi részterületét, a táplálkozás, szaporodás, vonulás kapcsán elhangzott gondolatokat. Az interjúk magyar nyelven hangzottak el, azokat az interjúalanyok előzetes, szóbeli engedélye birtokában diktálással rögzítettük, majd szó szerint lejegyeztük. Az interjúalanyokat előzetesen tájékoztattuk a kutatás céljairól, publikálási szándékunkról. Az eredmények szemléltetésére a szó szerint lejegyzett interjúrészleteket használtuk fel. Valamennyi szó szerint idézett interjúrészlet az első szerző által készített interjúkban hangzott el.

Eredmények

Népi taxonómia

A hidegségi gazdálkodók két fecsketaxont ismertek, a *füstifecskét* (füsti fecske – *Hirundo rustica*) és a *villásfarkú fecskét* (ritkán: *martifecske*) (molnárfecske – *Delichon urbicum*). A *füstifecskét* gyakran csak *fecskének* nevezték, ami arra utal, hogy ez a faj a fecske-taxon típusfaja. Ugyanakkor a megkérdezett helyi gazdálkodók több mint a fele tudta, hogy a faluban két fecskefaj fordul elő, amelyek külseje eltérő: „a farka tövinél nem fehér; s vannak olyanok, amelyeknek a farka tövinél fehér, jól látszik”. A *füstifecske* (*Hirundo rustica*) arról ismerhető fel, „hogy, ha így leszállott, nézed, akkor annak ugye, itt [a torka] barnásabb, vagy vörösebb”. Ezzel szemben a *villásfarkú fecske* (*Delichon urbicum*): „a villásfarkú fecske az, amelyiknek hátul olyan fehérsége van. Olyan farka van, mint a villa.” A két faj fészkelőhely-preferenciája is jellegzetesen eltérő, hiszen amíg a *füstifecske* leggyakrabban istállókban, melléképületekben fészkel (2. kép), addig a *villásfarkú fecske* a házak eresze alá rak fészket: „a füsti inkább a fekete, az van benn a házba’, az istállókba’. Inkább a villásfarkú rak az ereszek alá.” Ugyanakkor a *füstifecskét* és a *villásfarkú fecskét* sokan egy fajnak tekintették Hidegségben: „én csak egyféléét ismerek. Lehet többféle is, de ezt az egyet ismerjük, amik idejőnek hézzánk.” Aki így vélte, hogy egy fecskefaj van a tájban, az – nyilván – a fészkelőhelyek közt sem tett különbséget: „hát, ezek az istállókba is felrakják. Az istállóba rakták most nálunk. Az épületek oldalára is. Ez ugyanaz.”

2. kép A zárt helyen épült fészekben a kirepülés előtt álló füstifecske-fiókák alig férnek el. Fénykép: Babai Dániel.

A fecskék tavaszi érkezése

A hidegségi gazdálkodók beszámolóí alapján mindkét fecskefaj tavasszal érkezik vissza Hidegségbe (is), a *leánykamadarakkal* (barázdabillegető – *Motacilla alba*) egy időben: „mikor a leánykamadár megjelenik, ők is már, ők majdnem egy időbe ’jönnek a leánykamadarakkal”. A visszatérés ideje általában április második fele: „a fecskék csak tova április derekától tovafelé...” Megjelenésüknek mindig nagyon örültek a hidegségiek: „úgy örvendtem, mikor meghallottam, hogy csirikol”, hiszen a fecskék a tavasz hírnökei: „tavasszal, má’ mikor megérkezik, akkor ugye, má’ tudjuk, hogy tavasz hírnöke”.

Fészkelés

A fecskék érkezésük után nekifognak a fészkek megépítésének vagy felújításának. A hidegségi gazdák igyekeztek segíteni a fecskék fészkelőhely-kiválasztását: „nyitom ki [az istállóajtót], hogy jöjjenek, mikor megérkeznek. Gyertek, rakjatok [fészket]!” A fészkeképítésben vagy tatarozásában a fecskepár mindkét tagja részt vesz: „leszállnak, mikor rakják a házikat, így az utcába is, mikor ahol a sár van, tudja, ilyen úti sár, szedik rendesen, én néztem. Van egy pár, azok mind a ketten rakják.” A fecskék, az ég madarai lévén, a fészkeképítés munkáját a hidegségiek szerint vásár- és ünnepnapokon felfüggesztik: „a fészket ünnepnapon nem rakja a fecske. Ő csak a hétköznap rakja, vasárnap vagy

nagy ünnep a fecske nem rak fészket. Igen, ezt mondták, ezt, édesanyámék azt mondták, hogy nagy ünnepeken a fecske nem rakja a fészket. Akkor megáll. Sem vasárnap.”

Nagyon érdekes, hogy néhány hidegségi gazdálkodó szerint a *füstifecske* korábban nem az istállókban, melléképületekben fészkel, hanem a fazsindellyel fedett házak padlásán (*hiú*) költött, a füstös padlástérben (innen a neve) (*3a-b kép*). Ezeknek a fazsindelyes házaknak korábban nem volt kéménye, a kályha csöve (*szipkája*), ezzel a füst a padlásra volt felvezetve, ahonnan a fazsindelyek közötti réseken távozott. Ezek a padlások alkalmasak voltak a kolbász, szalonna füstölésére: „*a legtöbbben, a kőtséget [a füstölni való húsféléket] ott füstöltük meg. Felhordtuk oda, a padlásra, ami úgy összeköti, macskafának hívjuk mi, na s arra felaggatták, szalonna, kolbász, mindenfélét*”. A füstifecske ezeken a padlásokon fészkel: „*régebb vótak azok a... olyan házak, hogy dránicával [fazsindellyel] vótak fedve. Húst is ott füstöltek a hiúba’. Nem vót kiengedve a fedelen a... nem vót kémény. Csak így a szipka föl vót vezetve, s oda rakták le a disznóhúst, ott füstölték. A ház hiába ott szerette, ahol olyan füst vót. Szerette azt a koromszagot vagy nem tudom. Azér ’hitták füstifecske. Ezek a régi épületeknek a hiába’ [padlásán] fészkeltek. Ahol tüzeltek így nyáron es, télen es.*” Ezekon a padlásokon a füstifecske a fészket a „szarufához, odaragajszja. Odaragajszja, s olyan ügyes fészkeket csinál.”

3a. kép A fazsindelyes, kémény nélküli házak padlása a beszámolók szerint korábban a füstifecske jellemző fészkelőhelye volt. Fénykép: Molnár Ábel Péter.

A fecskék a fészkek rendbetétele után kezdenek költetni. A gyimesi gazdák megfigyelései szerint a költésben, így a költésben és a fiókák táplálásában is részt vesz a hím és a tojó is: „*mind a ketten ülnek a fészket is. Egyik ül valamennyit, s akkor a másik is. Mikor aztán a fiókák meglesznek, akkor viszik az élelmet nekik szerre [sorban, egymás után].*”

3b. kép A füst ezeken az épületeken a tiszafa-szeggel rögzített, lucfenyőből hasított fazsindelyek közt hagyta el a padlást. Fénykép: Molnár Ábel Péter.

*tudják, ember, azt a jó Istenit!” A fiókák gyorsan fejlődnek: „milyen hamar felnőnek a fiókáik. Há’. Pillanat alatt. Az apa es, az anya es, mind a kettő hordja. Egy hónap alatt ki vannak repülve.” A fecskék általában egy, de megfelelő időjárás esetén két fészekaljat is kirepítenek: „az kettőt is kiköt. Tavasszal, s nyárba’ is még egy rendet költ. Hamar szaporodik ő.” Mivel azonban Hidegségben a fecskék viszonylag későn érkeznek, és kezdik meg a költést, a második költésre nincs mindig lehetőség, gyakran csak pótköltésről beszélhetünk, ha az első fészekalj valamilyen okból megsemmisül: „április végén, május elején érkeznek meg. Na, még fészket raknak, miafféle, egy rendet kötnek. Mind-egyik nem es csinál második költést. Vajh azok csinálnak itt általában’ második költést, hogy az első költésvel valami történik. Hogy vajh macska vagy leverik az emberek, vagy mit tudom én, mit csinálnak, akkor nekifognak, új lakást építenek vagy a lakásik meg van maradva, s akkor második költésnek...” Gyakran a szarka (szarka – *Pica pica*) fosztja ki a fecskefészkeket: „itt a nyárba’ egy rendet megett [megevett] a szarka. Biztosan meg, mert a fészkebe’ vótak, s egyszer, há’ semmi.” Ha ez bekövetkezik, a fecskék pótköltésbe fognak: „egyszer, há’ semmi, egy se vót. Aztán akkor megint kotoltak, egyhamar má’ esmén’ egy rendet. [...] De milyen hamar nő a fecske! Pillanat alatt fel vótak növe, má’ a fészkekből ki vótak repülve. Az jó három hét, s má’ fel van növe. Valahogy a Jóisten így adta, olyan hamar felnőnek, hogy egy pillanat alatt.” A fészek elhagyására kész fiókákat a szülők fokozatosan tanítják meg repülni, egyre hosszabb szakaszok átrepülésére készítve azokat: „olyan ügyesek, mikor repíti. Mert kirepül oda, van a villa vagy a lapát az istállóba’, vagy szeg, valami, s az anya kirepül oda, s akkor ők es úgy men-*

nek utána. Egy nap, két nap olyan félve repülnek, aztán kirepülnek, s akkor ki a drótra. S akkor úgy kezdnek akkor ők is a többiek után menni. Ulyan édesek, mikor látom...”

A második költésben kikelt fiókáknak gyakran nem marad elég idejük, hogy felkészüljenek az őszi vonulásra. Ezek gyakran maradnak Hidegségben, így azonban nem élik túl a telet: „szeptember 8-án sorakoznak, s ők elmennek Afrikába. Csak azok az egyedek maradnak itt, amelyikek a második kötésből születnek, s nem tudnak odafejlődni, annyira... S ha a zöme elment, a szülők elmennek vagy valami, a többiek elmennek, akkor ezek a fiataloknak még olyan tájékozóképességük nincsen, s ők itt pusztulnak el.”

Előfordul, hogy a fecskék fészket verebek (házi veréb – *Passer domesticus*) foglalják el, akár az első költést követően is: „egy rendet kötnek, má’ a másik rendre a verebmadár, az má’ ravasz. Az amiánt, ha a fecskék kirepültek, abba a helybe má’ hordja a tollat. Mert ugye, a fecske sárból csinálja a fészket, s a veréb, az meg tolluból. Az gyűjti a tollat az ilyen elesett tollat, amíg lesz egy jó fészke. Beléköltözik a fecske fészkebe. A veréb, az beléköltözik, igen ravasz madár.” A gyimesiek megfigyelései szerint ilyenkor megesik, hogy a fecske bosszút áll a fészkefogláló verebeken: „bétemeti a likat. Mer’ azért csinál olyan kicsike likat, hogy azon bábújik, s ő oda béfészkel. S aztán a verebek bábújnak [...], s amíg kotel [a veréb], addig a fecske mérgibe bérágassza a likat, s oda a veréb bédöglik. Azt a kicsike likat három-négy család ilyen kicsi fecske eszeáll, s addig hordják a sárt, addig csinálnak, úgy bédugják a likat, hogy a veréb oda bémárad. Há’, én csak így hallottam, de vót úgy, hogy bé volt temetve... há’ láttunk olyant [...], az iskolánál néztük volt egyszer, hogy a lik egyáltalán nem vót.”

Táplálkozás

A fecskék kizárólag repülő rovarokkal táplálkoznak: „hallod-e, ilyen rovarokat, a levegőbe’, a legyeket, szúnyogokat, bogarakat, s ezket [ezeket], na. Ő alatt nem tud, így a földön, nem. Fenn a levegőbe’, amit elkap.” A rovarokra vadászó, fel-alá szálló fecskék táplálkozási viselkedése a közelgő esőt is előre jelzi: „észre lehet venni, hogy mikor így alatt [alacsonyán] jár, így a füvek tetején, akkor ugye, azok a legyek le vannak jöve így, mer’ fenn a levegőbe már másabb levegő van, s akkor legyülnek, akkor eső lesz. Mikor így elmennek fel, hogy alig látod oda fel, akkor már azok a legyek úgy elmennek fel a levegőbe, akkor oda fel étkeznek.”

Az őszi vonulás

Az őszi vonulásra készülő fecskék augusztus második felében kezdenek gyülekezni: „a fecskék, amikor összegyűlnek, annyi van... Az Szent Istvánkor van, augusztus 20-án.” A fecskék ebben a néhány hétig tartó időszakban nap, mint nap nagy tömegben gyülekeznek a villanydrótokon: „de ők má’ ezt érzik, az időt. Mikor úgy van, hogy jön szeptember elseje körül, úgy csoportosodnak össze, hogy mikor a villandrótokat, mind a két vajh három szálát megfonják, aztán egyszer úgy eltűnnek.” (4–5. kép) Végül a fecskék szeptember elején, Kisboldogasszony napja (szeptember 8.) körül indulnak el, mielőtt még az időjárás igazán hidegre fordulna: „a fecske nem bírja a hideget. Így ősszel is,

4. kép A villany bevezetését megelőzően a fecskék elsősorban a csűrök tetején és a fákon gyülekeztek. Fénykép: Ulicsni Viktor.

5. kép A vonulás előtt a füstifecskék a villanyvezetékeken gyülekeznek. Fénykép: Babai Dániel.

hát a' má', Kisasszonykor... Csirregnek, s mennek. A fecske az ulyan, hogy az kényes állat! Az érzi a hideget!” A hideg idő beköszöntét is jelzi, ha a fecskék elvonulnak: *„Kisboldogasszon után a fecske leszarta a kalapot. Úgyhogy azután má' a kucsmát lehet tenni fel, Kisboldogasszontól.”* A megkérdezett gazdák kifejtették, hogy a vonulás elsődleges oka nem a hőmérséklet csökkenése, hanem a táplálékhiány: *„megfagynának. Ugye, a fecske nem eszik másképpen, ott fenn a levegőbe', amit kap bogárokat, rovarokat, azt kell. Az télen nincsen, s megdöglene étlen.”* Ezért addig nem is jönnek vissza, amíg a repülő rovarok ismét meg nem jelennek Gyimesben: *„repülőleg fogja el az étkezést. Ugye, télbe' nálunk nincs repülő szúnyog vagy lepke, vagy ehhez hasonló. Csak tavasszal, mikor megindulnak ők es, akkor jönnek a fecskék.”* A fecskék vonulására a klímaváltozás is hat, emiatt egyre később indulnak délre: *„most már csak melegebb lett nálunk is itt az éghajlat, melegedik, egyre melegedik az éghajlat, úgyhogy szeptember végéig itt vannak. Még októberbe' is, amikor nem hűl le nagyon az idő. Úgyhogy most má' melegebb az idő itt nálunk is, az időjárás, úgyhogy tovább vannak.”*

A hidegségiek a fecskék vándorútjának céljával általában „meleg Indiát” jelölték meg, noha „meleg India” nevének eredetéről vagy földrajzi elhelyezkedéséről nem mondtak semmit: *„a fecskék ugye, télen nincsenek itt, meleg Indiába, így mondják, oda elmennek, meleg Indiába. Ott telet.”* „Meleg Indiáról” mindössze annyit lehet tudni, hogy éghajlata megfelelő a fecskék áttelelésére: *„ott nincs se tél, ott nincs se ősz, se tél, semmi. Örökké nyár van. Nem tudom, milyen rész, merre van az.”* Azt, hogy a fecskék „meleg Indiában” telelnek, egy, a 20. század elejére visszanyúló történet mondja el: *„mennek meleg Indiába, így van a szó. [...] Itt vót egy öreg bácsi, ő mesélte. [...] S akkor én hét éves vótam [az interjúalany 1921-ben született], s ő kilencvenvalahány éves vót. S kiültünk este, s nappal is oda a pitvar elejibe, s nekem mondta a régiségeket, s mind eszembe' van. [...] Vót neki a műhelye, ott vót egy jó nagy épület. S ugye, ott az ajtó mindig nyitva vót, nagy ajtó vót, mer' ő ott dógozott. S a fecskék oda fészket raktak, s állandóan oda jöttek vissza. S akkor, mikor visszajöttek a fecskék, akkor a – nagy kapu vót –, a kapu tetejire rászálltak, s egyet énekeltek. Úgy mondták, csicseregnek. Csicseregtek, s akkor aztán mentek a fészekbe. Akkor meglátta az ember, hogy egy fecskének egy kicsi piros valami a nyakába' van. [...] S akkor addig leste, éjszaka megfogta. Mer' éjszaka belémentek a fészekbe. S megfogta. S egy kicsi cédula vót téve a nyakára. S rá vót kötve. Ő azt levette, s a fecskét eleresztette. S akkor kibontotta, s kicsi cetli vót, s finom, vékon írásval rá vót írva: »Hol teletél, kicsi fecském?« Aszondja: »A Pap János hiába' [padlásán], meleg Indiába'.« Még ott es vannak magyarok, meleg Indiába'.”* Újabban, elsősorban a televízió ismeretterjesztő műsorai révén mind többen említették, hogy a fecskék valójában Afrikában telelnek: *„így mondjuk, én se tudom, de Afrikába'.”*

A gyimesi gazdálkodók beszámolóí szerint a fecskék, hogy felkészüljenek a megterhelő vándorútra, és megfelelő fizikai állapotba kerüljenek, feltöltik zsírraktáraikat. Ilyenkor nagy szükség van a megfelelő táplálékforrásokra. Egy feltételezés szerint maguk a fecskék is gondoskodnak élelemről a hosszú vonulás előtt: *„mondta volt valaki, hogy termeli magának a palloskát [poloskát]. S avval teli van, s azér' csipegeti így magát örökké, hogy abból táplálkozik. Így mikor mennek el oda messze, felülnek a hajókra, abból táplálkozik. Mer' vót olyan, hogy leverték így a fészket, s rajtakaptak, hogy teli*

vót a fészkek ilyen poloskával. [...] S ők azt úgy magikból szedik ki, mikor így takarítsa, s avval étkezik. Avval táplálkozik. Amikor így menyen [megy] hosszú útra.” Erre azért van szükség, mert a fecskék vonulási útvonala a Földközi-tenger felett vezet át, a fecskék „*ott nem es kaptak ennivalót, kibágyod [kimerül], minden, mer' sokat kell menjen a tengeren, amíg keresztülmeen az óceánon.*” A hosszú tengeri szakasz különösen megterhelő a kistestű madarak számára, főleg ha az időjárás is kedvezőtlen, amikor a madarak tartós szembeszélllel kell, hogy megküzdjenek. Ezért a hidegségiek úgy gondolják, hogy a fecskéknek a tengeri út során mindenképpen szükségük van pihenőre. Pihenőhelyként a nyílt tengeren csak az arra közlekedő tengerjáró hajók jöhetnek szóba. Eszerint ezekre a hajókra a fecskék rászállnak, megpihennek. Időnként azonban, a hidegségiek szerint, olyan mennyiségben szállnak a hajókra, hogy akár azok elsüllyedését is okozhatják: „*a fecskék annyira reászállottak a hajóra, hogy a hajó nem bírta. Kelltt leseperjék a szegényeket, hogy ugye, má' annyira kimerültek, biztosan a sok repüléstől, hogy elfárodtak, s akkor szállottak reá, ugye, a hajókra. Mind seprették belé, aszongya, a vízbe, azt édesapámtól hallottam, beszélte.*” Ez a gyakorlat a hidegségiek szerint hozzájárul a fecskeállomány jelentős csökkenéséhez is: „*aszongyák, hogy szállnak reá a hajókra, mikor mennek. Seprik belé a vízbe őket. Nagyon kicsi [kevés] fecske van. Máskor több vót.*” Néhányan úgy vélték, hogy fecskevédelmi célból napjainkban már a természetvédők is segítik a fecskéket hajók kihelyezésével: „*most, azt mondták, hogy külön van téve, amikor ősszel mennek, külön hajó van a fecskéknek téve. Aztán én nem láttam, csak így mondják.*”

Azonban nem mindenki gondolja úgy, hogy a fecskék vándormadarak lennének. A fecskék jól látható életjelenségeit, a fészekrakást, az ivadékγονδοzást, a táplálkozást alaposan meg tudták figyelni, de a vonulás jelenségét nyilvánvalóan nem. Bár jóval kevesebben tagadták a fecskék vándorlásának tényét, mint például a kevésbé szem előtt lévő, ezért nehezebben megfigyelhető kakukk (*Cuculus canorus*) vagy barázdabillegető (*Motacilla alba*) esetében, nem volt konszenzus a kérdésben a település lakói között. Azok közül, akik állítottak valamit a fecskék téli tartózkodását illetően, nagyjából harmaduk vallotta azt, hogy a fecskék helyben maradnak, és elrejtőznek a hideg hónapokban. A rejtőzésnek is többféle módozata volt ismert: „*Lehetnek azok, amelyikek, hogy télen es itt maradnak. S kinn. Mer' vannak a hegyeken is fecskék, amelyikek nem mennek el. De ezek a füstiek, amelyikek, ugye, vándorolnak, hogy tavasszal jőnek, s ősszel má' elmennek. Ez, azok a füstifecskék. De lehetnek, amelyikek itt a hegyi, így a hegyekbe' maradnak.*” / „*Megélnék, maradnak. Erdőkbe'. Nagy erdőkbe', hegyeken maradnak fecskék, én többször hallottam, hogy így emberektől, hogy fecskéket láttak. Nagy erdőkbe'. Télire itt maradnak. Lehetnek azok, nem tudom.*”

A fecskeállomány alakulása

A fecskék száma valamennyi hidegségi gazdálkodó szerint nagyon lecsökkent az utóbbi időben: „*rég tényleg annyi vót, így ősszel is gyűlökeztek, annyi vót, hogy a villanydrótok feketék voltak. De most nincs olyan túl sok.*” Az állomány csökkenéséről az üresen maradó fészkek is tanúskodnak: „*fecske sokkal kevesebb van. Nálunk van az istállóba', öt fészkek vót a múlt évbe', az idén csak egybe' vót fecske az öt közül.*” Ez a folyamat

a hidegségiek szerint sem állt meg, és akár a fecskék kipusztulását is eredményezheti: „*én többet nem mondok, de harminc év múlva nagyon keves lesz. Csak vajh egy lesz. Most má' keves van.*”

Pedig a hidegségiek nagyon szeretik a fecskéket, ahogy ezt számos, e madarakkal kapcsolatos történet, cselekedet is bizonyítja. Gyakran a fészekrakást vagy a költés sikerességét segítik a helyi gazdálkodók: „*leesett [a korábbi fészek] [...], s ahol vót, oda most raknak [új fészket]. Üttem szeget belé [a gerendába], érti, ha rakják, akkor a szeget beléfoglalják, s akkor nem esik le, érti. Úgy szeretem őket. Mikor eljönnek, hála legyen a jó Istennek, megértük, hogy visszajöttek a kicsi fecskék. [...]. Ezek egy jóhiszemű, kicsi állatok.*” Olykor éjszakázó helyet is készítenek az istállóban fészkelő füsti fecskék számára: „*vótak tizen, hát én úgy szerettem, s úgy örvendtem. [...]. Szegeztem deszkát, mer' a fészekbe nem fértek, tudja, sok, s akkor má' nőnek, s minden. Ügyesen ott azon a deszkán aludtak, amíg mentek el. Érti, ott egy helyt, ők egymás mellett, hogy kényelmesen vótak el.*”

A fecskék a közösség védelme alatt állnak. Ha valaki valamilyen módon kárt tesz a fecskék fészkeiben, azt isteni büntetés érheti: „*a fészket sem szabad leverni, mer' megver az Isten, hogyha a fecskének a fészket levered vagy a fecskét bántod, ezt nem vót szabad, ezt mindig óvták az emberek, hogy a fecskét bántódás ne érje egyáltalán.*”

Az eredmények megvitatása

A fecskékkel kapcsolatos pozitív attitűd

A fecskefajok akár egy, akár két népi taxonként is kitüntetett figyelemben részesültek a gyimesi közösségben. Ilyen jellegű pozitív attitűd Gyimesben a vadon élő állatok közül elsősorban madarak esetében volt jellemző (BABAI et al., 2017). A fecskék az ég madarai, amelyeket Jézus áldott meg jótettükért, és amelyek jelenlétükkel áldást hoznak a családokra (MAGYAR, 2003, 138.). A fecskékkel kapcsolatos pozitív attitűd egész Európában jellemző volt, kivéve Skóciát és Írországot, ahol az ördög madarának tartották őket (GREEN, 2019, 99.). A fecskék kiemelt kulturális szerepe és a megkülönböztetett figyelem más Kárpát-medencei közösségekben is jellemző volt (JAKABB, 2012, 122–123.), így Kalotaszegen (WISLOCKI, 1892, 52.), Baranyában (NAGY, 1892), a Hunyadi-Erdőháton (GAÁL, 1928) vagy Bács megyében (NAGY, 1896). A magyar néphitben *Isten madarainak* nevezett fecskék (SZENDREY – SZENDREY, 1940, 323.) jelentős szerepet játszottak különféle hiedelmekben (JANKÓ, 1891, 278.; GÖNCZI, 1907, 36.; VALENTÉNYI, 1909, 41.; SZENDREY, 1937, 162.; SZENDREY – SZENDREY, 1940, 323–324.; CSABA, 1947, 116.), az időjósulásban (WISLOCKI, 1892, 52.; KRISTÁLY, 1895, 118.; KIMNACH, 1902, 227.; SZENDREY – SZENDREY, 1940, 324.), ritkábban a gyógyászatban is (JANKÓ, 1891, 283.; ISTVÁNFY, 1894, 345.; SZENDREY, 1937, 160.; SZENDREY – SZENDREY, 1940, 324.).

A fecskék szerencsét hoztak arra a családra, ahol fészkeltek ((ISTVÁNFY, 1902, 270.; GREEN, 2019, 90.). Ennek köszönhetően társadalmi normák írták elő a közösség tagjainak elvárható, etikus viselkedését a fecskékkel szemben. A normák megszegése számos

közösségekben vont büntetést maga után, így Gyimesben is. A vizsgált településen, mint azt már korábban idéztük, ha valaki leverte a fecske fészket, azt az embert szerencsétlenség érte. A fecskét nemcsak Gyimesben, hanem Európa több országában (GREEN, 2019, 96.), valamint számos Kárpát-medencei közösségekben is védtek ilyen társadalmi normák (vö. MAGYAR, 2018, VI, 235–236., 2021, III, 145.). A fecskével szembeni etikátlan, normaszegő viselkedés egyik leggyakoribb következménye a véressé váló tehéntej volt (NAGY, 1892, 71., 1896, 94–95.; GAÁL, 1928, 57.; K KOVÁCS, 1945, 53.). A normaszegés másutt balszerencsét, szerencsétlenséget okozott (JANKÓ, 1891, 283.; WISLOCKI, 1892, 52.; SZÉKELY, 1896, 379.; RÉVAL, 1905, 295.), akár a lakóház leégését is eredményezhette (SZENDREY – SZENDREY, 1940, 324.; BABAI et al., 2016).

A fecske iránti kiemelt figyelem jele a költés segítése is, amely más madárfajok esetében nem jellemző. A fecske kapcsán számos gyimesi adat bizonyítja a fészkelésről való gondoskodást. Hasonló adatok kerültek elő a bodrogi Vajdácskáról (SZOLNOKY, 1956, 609.). Ezzel szemben nagy szégyen volt az, ha a fecske elhagyott egy házat (SZOLNOKY, 1956, 609.). A fecskék fészkelőhely-preferenciája kapcsán érdekes adatok kerültek elő a Hidegségpatakon készült interjúk során. A füstös padlás, illetve a nyitott kémény, mint fészkelő hely a szakirodalomban is ritkán jelent meg (például HERMAN, 1901; JAKABB, 2012, 122.; de lásd például HARASZTHY, 2019, 295.).

A fecskékkel kapcsolatos magyar néprajzi szakirodalom azonban szinte soha nem tér ki arra, hogy melyik fecskefaj szerepel az adatokban (kivéve: NAGY, 1892, 71.). A gyimesi adatok, valamint moldvai, gömöri, szilágysági gyűjtések (ULICSNI ined.) alapján úgy tűnik, hogy a magyar népi kultúrában, ahogyan egész Európában (GREEN, 2019, 88.) a füsti fecske (*Hirundo rustica*) tekinthető a fecsketaxonok típusfajának. Így a néprajzi adatok többsége minden bizonnyal erre a fajra vonatkozatható.

Noha ahhoz, hogy az etnoornitológiai tudás a természetvédelemben hasznosítható legyen, ritkán elegendő a helyi közösségekben ismert népi taxonok nevének és osztályozásának feltárása (BONTA, 2008), a fecskék esetében ez is jelentőséggel bír. A népi fecsketaxonok fajokat összevonó osztályozása (vö. BERLIN, 2014) a molnárfecské (*Delichon urbicum*) fészkelési lehetőségeinek beszűkülését eredményezi. Abban az esetben, ha egy közösség egy fecsketaxont ismer, amelybe a füsti- és a molnárfecské egyaránt beletartozik, akkor a két faj eltérő fészkelőhely-preferenciája összemosódik. Az elsősorban a molnárfecskére jellemző, a házak eresze alatti fészkekrakást sokan korlátozzák („*az eresz alá ott jőnek, s akkor fossák össze ott mind a fal oldalát*”), mert az istállók, csűrök elegendő fészkelőhelyet biztosítanak. Ez az attitűd elsősorban a füsti fecskére jellemző fészkekrakási stratégiákat támogatja, miközben a *villásfarkú fecské* (molnárfecské – *Delichon urbicum*) visszaszorulását eredményezi.

A gyimesi gazdálkodók a fecskék állományának folyamatos csökkenését érzékelik. Erre utal az üresen álló fészkek számának növekedése. A gyimesiek véleménye szerint elsősorban a vonulási útvonal kedvezőtlen eseményei, a tengeren történő átkelés a felelős a fecskefajok állományának csökkenéséért. A vonulás kockázatai azért kerülnek előtérbe, mert a gyimesi közösség életmódja még mindig a külterjes, hagyományos tájhasználatra épül (BABAI – MOLNÁR, 2014; BABAI et al., 2021), így az állatállomány csökkenése jóval kisebb mértékű, mint Európa más tájain, azaz a táplálékforrások,

a repülő rovarok visszaszorulása nem érzékelhető. Ezért nem a táplálékhiány, hanem a vonulás katasztrofális eseményei kapcsolódnak össze az emberek tudatában a fecskék állományának csökkenésével (vö. MÖLLER, 2001).

Az ismeretszerzés sokrétűsége – folklór és tudományos tévhitek

A fentiekben bizonyítást nyert, hogy a gyimesiek milyen alapos ismeretekkel, személyes megfigyeléseken alapuló tudással rendelkeznek a fecskefajok életmódjával kapcsolatosan. Az elmondottaknak azonban csak egy része alapszik a tapasztalatokon, akár személyes, akár nemzedékeken átívelő tudáson. Egy másik része hitalapú, valaki valamikor elmesélte, és a többiek ezt valamiért hitelesnek érezve továbbadták azt. Utóbbi ismeretekből is folklorikus szöveghálózat jött létre a gyimesiek körében, amelyet érdemes kicsit alaposabban is megvizsgálni.

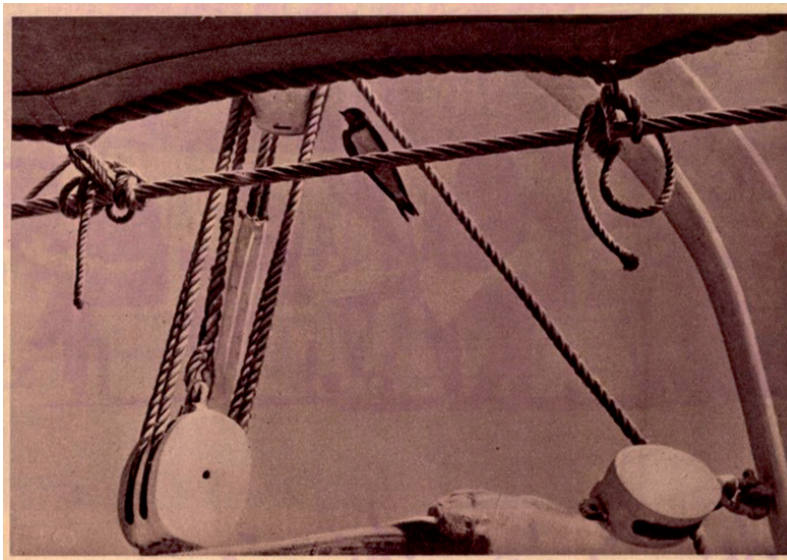
Előjáróban annyit szükséges elmondani, hogy az adatgyűjtés sajátos tematikája miatt a fecskékkel kapcsolatos folklór jellegű ismeretek csak kisebb részben hangzottak el az interjúk során. Ritkábban fordulnak elő, vagy teljesen hiányoznak például a fecskékhez kapcsolódó mondókák, kalendáriumi rigmusok, szólások, közmondások, amelyek pedig más tájegységeken igen elterjedtek (pl. NAGY, 1896, 95.; GAÁL, 1928, 57.; SZENDREY – SZENDREY, 1940, 323–324.), s amelyeket az átlag magyar anyanyelvű, városi emberek is ismerhetnek, főként az iskolai tananyagoknak köszönhetően. Iskolás tudás átadására is van példa: „*Hát úgy, hogy azt írta a Petőfi, hogy hogy es írta... valahogy, mikor má' a fecske megjött és Szent György is beköszöntött.*” Valójában Gyulai Pál verséből származik az idézet, *A vén almafa* címűből, ami nagy valószínűség szerint iskolai tananyag lehetett, s onnan emlékszik rá az előadója. A fecskének nemzetközi viszonylatban is nagyon gazdag a folklórja, különösen gyakran fordul elő mesékben, vallásos elbeszélésekben, mondókákban, időjárást jósló rigmusokban (lásd PITRÈ – WALKER CAMEHL, 1912). Ugyanakkor a gyimesi terepmunka során rögzítettünk olyan, szintén folklorikus természetűnek tekinthető elbeszéléseket is, amelyek más kontextusú gyűjtésben, másfajta interjúszituációban eddig legalábbis nem kerültek a kutatók látókörébe.

Bizonyos madárfajok rejtélyes őszi-téli eltűnése, így a fecskék vonulása is az európai közösségek figyelmének középpontjában állt. Kiemelt esemény volt a fecskék tavaszi érkezése (GREEN, 2019, 93.), amelyet több tájegységen Gyümölcsoltó Boldogasszony napjához kötöttek (pl. Vendvidéken: CSABA, 1947, 116.; TISOVSZKY, 1988, 99.). Ez egybeesik a fagymentes időszak elérékezésével, így az ókor óta a tavaszi vetési munkák megkezdésével. Ezért kontinensünkön a fecskéket számos régióban, így Gyimesben is a tavasz hírnökeinek tartották (GREEN, 2019, 90.). A fecskék őszi vonulása szintén a figyelem középpontjában állt. Az őszi vonulás a hideg idő beköszöntét, ezzel a kezdődő nehézségeket is szimbolizálta (GREEN, 2019, 94.). A magyar nyelvterületen általában Kisboldogasszony napjához (szeptember 8.) kötötték a fecskék indulását (pl. CSABA, 1947, 116.; TISOVSZKY, 1988, 99.). Az ettől való eltérés az őszi időjárásra utalt: ha szeptember 8. után még lehetett látni a fecskéket, az hosszú őszt jelentett. A fecske és a gólya vándormadár mivoltára a 19. század végétől az oktatási segédletek és tankönyvek is felhívták a figyelmet (pl. ÖVEGES – WIEMANN, 1911), és sokféle ismeretet közvetítettek

a fecskék fészekrakásával, fiókáik táplálásával, összességében az állat életmódjával kapcsolatban is (DREISZIGER, 1909, 214–215.; EMBER et al., 1911, 104–106.). Más tankönyvek pedig a fecskékkel kapcsolatos alapvetően pozitív vallásos képzetekre fektették a hangsúlyt (BARTHA – PRÓNAI, 1914, 11–15.).

A fecskék őszi-téli eltűnésére számos – a maga korában tudományosnak számító – magyarázat született, amelyek a fecskék melegebb éghajlatú területekre vándorlása mellett téli (víz alatti vagy föld alatti) hibernációját, sőt a Holdra költözését is feltételezték (GREEN, 2019, 89.). Csak a 19. század második felében vált elfogadottá a természettudósok és a laikusok körében is az, hogy a fecskék vonulnak, és nem hibernálnak (GREEN, 2019, 103.).

Az interjúalanyok többsége a fecskéket költöző madárnak vélte. De ők sem feltétlenül gondolkodtak hasonlóan a célállomást és az odajutás módját illetően. Az ebben a témában elhangzott elbeszélések nem a szokványos hiedelemtörténetek sémáját követik, hanem feltehetően más társadalmi rétegek műveltségének elemeiből, olvasmány-, iskolai-, rádió-, illetve televíziós élményekből állhatnak össze. A helybeli színhagyományban ugyanakkor valamiféle egységet alkotnak, illetve variánsálózatot hoztak létre, akár csak a hagyományosnak nevezhető hiedelmek és a folklórra jellemző egyéb kifejezési formák. A vonulás tekintetében többen említették, hogy a fecskéket ebben hajók segítik. Nehéz ugyanis elképzelni a hosszú repülést, a tengeren átívelő több hetes utat. Nem zárható ki, hogy ez a gondolatmenet vizuális élményeknek, tévés ismeretterjesztő filmeknek, vagy az olvasmányokat illusztráló képeknek köszönhető (6. kép).

6. kép Hajókötélen megpihenő, vonuló füstifecske. Kép a *Pesti Hírlap Képes Mellékletéből*, 1934, 56. évf. 39. szám, 5. oldal.

A melegebb vidékre vándorlás a gyimesi gazdák számára geográfiai értelemben nem teljesen tisztázott. Vannak, akik Afrikát jelölték meg a fecskék és más költöző madarak célállomásaként, de ők viszonylag kevesen vannak. Több elbeszélő is elmondta, mint azt fentebb láthattuk, hogy a fecskék Indiában, egészen pontosan „meleg Indiában” telelnek. Néhányan egy érdekes történetet is közöltek az elképzelésükről, amely szerint egyszer egy madár egy Indiából küldött írott üzenettel a nyakában érkezett vissza Gyimesbe. Ezt a történetet érdemes elemeire bontani, és egyenként megkeresni lehetséges forrásait, illetve párhuzamait. Az elbeszélés akár egy gyűrűzés történetét, pontosabban egy gyűrűzött állat megtalálásának élményét is rögzítheti (vö. XÁNTUS, 1972, 508.). Kicsit összetettebb a helyzet a „meleg India” kifejezéssel. Nagy valószínűséggel ez a motívum az írásbeliségből, illetve más műveltségű rétegek tudásából került át a helybeli szájhagyományba. Az már kevésbé egyértelmű, hogy az elit műveltségben hol foglalt helyet: egykori tudományosságban elfogadott elméletről van szó akkor, amikor a fecskék és más költöző madarak, például a gólyák és a darvak Indiába vándorlásáról beszélnek, vagy pedig egy régi, akár az ókorig visszanyúló irodalmi toposszal állunk szemben? Az tény, hogy a korábbi évszázadokban a tudományos megfigyelés lehetőségei lényegesen korlátozottabbak voltak a maiaknál, így a szakemberek és a laikusok is különböző elméleteket alkottak az egyes jelenségek magyarázatára. A madarak Indiába vonulásáról szóló elbeszélés szálait a 19. század közepéig sikerült visszavezetni. A gyimesiek által elmesélthez nagyon hasonló történetet egy korabeli tankönyvben találtunk, így az sem zárható ki, hogy ők is iskolai tananyagban olvasták, vagy onnan mesélte el valaki a számukra (7. kép) (BÁNDL, 1852, 37.).

Ebből az időszakból több más, nem kifejezetten természettudományos célú munka is tartalmazza a „meleg India” kifejezést, illetve az oda igyekvő madarak képzetét (pl. KRISZTÓF, 1913; VAJDA, 1979, 160.). Azt, hogy a költöző madarak Indiába mennek, vagy esetleg Indiába és Afrikába egyaránt, még a 20. század elején is tényként kezelték egyes szerzők (TÖKÉS, 1906, 51.). Egy moldvai látóasszony egyik jelenésében „meleg India” mint valamiféle mesés, paradicsomi táj jelenik meg, ahová a darvak vándorolnak télire. Ezt az egyetlen szóbeliségből származó adatot sikerült találni csupán, a szomszédos moldvai térségből, Jánó Ilona lészpedi látó asszony elbeszélésében (KESZEG et al., 2009, 342.).

Elképzelhető az is, hogy a „meleg India” kifejezésben eredetileg egy félrehallásról volt szó, a keletből, ha rosszul hallja az ember, könnyen lehet meleg. Ezt a magyarázatot erősíti, hogy a 19. századi tudományos irodalomban az indiai szubkontinenst *Keletindianak* (többnyire egybeírva) nevezték, míg *Nyugatindia* néven a Karib-tenger térségét, illetve az ott található szigetvilágot emlegették, ahol Kolumbusz Kristóf annak idején partra szállt abban a hitben, hogy Indiát találta meg. A „meleg India” megnevezés *népetimológiaként* is értelmezhető, amikor emberek egy csoportja az általuk nem ismert szót egy másikkal, egy megszokottal helyettesíti (vö. TAMÁS, 2016). Elképzelhető, hogy a falusi emberek, de akár még a műveltebb réteg tagjai sem voltak tisztában a kelet szó jelentésével, a mindennapokban nem, esetleg csak ritkán használták azt, vagy a szóösszetételben szokatlan volt számukra, és ezért helyettesítették a meleg jelzővel, ami kétségtelenül igaz a félsziget éghajlatára, s releváns a madarak vándorlásának indoklása szempontjából is.

gyűlnek és a déli tartományokba költözködnek.

A gólya (Storch), mindenütt kedvelt madár, nemcsak mivel megjelenésekor a kikelet idejét jelenti, hanem mivel a kigyókat és békákat ritkítja; ha télen át melegebb tartományba költözik, el nem felejté volt fészket és abba ismét visszajön. Erre 1838-ban egy lengyel ur Lembergben különös kísérletet tett. Ez t. i. egy gólyát megfogott és nyakába egy könnyű örvecskét akasztott, melyre ezen szavak voltak vésvé: Haec ciconia ex Polonia (ez lengyelországi gólya). Esztendőre a gólya ismét elfogatók, és esodálkozott a lengyel ur, midőn a vasörv helyett más vékony aranypercet talált e szavakkal: „India cum donis remittit ciconiam Polonis“ (India ajándékkal küldi vissza a lengyeleknek a gólyát).

A lángmadár (Flamingo), majdnem ember magasságu, hosszú nyakkal és végtagokkal, a lábujjakon hár-

7. kép Tankönyvrészlet a vándormadarak célállomása megismeréséről, BÁNDL, 1852, 37.

Talán magyarázatra szorul az is, hogy a 19–20. században miért kötötték a madarak vándorlását éppen Indiához, és nem más területhez. Indiáról már az ókorban is tudtak, illetve már ismertek voltak bizonyos jellemzői, feltehetően a ritka, de valóságos kapcsolatoknak köszönhetően: Nagy Sándor hódításai során Indiáig is eljutott. Az ország természeti kincseiről mások mellett a kor legfontosabb tudós elméi, így Hérodotosz és Sztrabón is beszámoltak. A valós élmények az írók tollán keveredtek a fantáziával, és Indiából mesés színhely lett az auktorok által, olyan távoli hely, amelyet különleges, mitikus állatok népesítenek be, s ahol lényegében bármi elképzelhető (SZABÓ – KÁDÁR, 1984, 300–303.). Az ókori szerzők olvasása az újkori értelmiség számára is meghatározó volt, így nem csoda, hogy e rokonszenvesnek tartott állatok különös utazásának végcéljaként is ezt a vidéket képzelték el.

A fellelt filológiai adatok sokkal inkább irodalmi toposzra engednek következtetni, mint az egykori tudományosnak számító, majd érvényét vesztt magyarázatra, kevésbé valószínű, hogy a korabeli vagy régebbi biológiai ismeretek közül hullott ki ez az elképzelés, ahogyan a fecskék és más költöző madarak hibernálásával kapcsolatos elképzelés az elit tudományosságban legitimnek számító magyarázat volt egy időben (vö. GREEN, 2019, 99.).

A füsti- és molnárfecskékhez kapcsolódó pozitív attitúd mögött számos érdekes narratív ökológiai tudás, személyes megfigyelés, lokális hipotézis, valamint a folklór akár ókori gyökerekig visszanyúló elemei és a kortárs, modern mondaszövegek rejlenek. E tudáskomplexum feltárása, a tudományos tudással való egyesítése segítheti egy relevánsabb, komplexebb kép kialakítását a fecskefajok lokális állományainak dinamikájáról, viselkedéséről, a fajok taxonómiájáról, ami a természetvédelem célkitűzéseit, valamint a helyi közösség érdekeit is szolgálja (LYVER, 2002; TENGŐ et al., 2014).

Záró gondolatok

Az etnoornitológia és az etnozoológia feladata a helyi közösségek, valamint a vadon élő madárfajok és egyéb állatok kapcsolatának részletes feltárása. A lokális közösség pozitív vagy negatív attitűdje, a gazdasági és kulturális szempontok alapvetően határozzák meg egy-egy vadon élő állatfaj helyzetét az elterjedési területén belül. Noha a fecskék a gyimesi gazdálkodó közösségben nagyra értékelt madárfajok, ennek ellenére – a népi biológiai osztályozás sajátosságai miatt – az egyik faj, a molnárfecske a fészkelés kapcsán hátrányt szenved. Az állomány csökkenését alapvetően előidéző globális mezőgazdasági változások, a tájhasználat intenzifikációja, ezzel a táplálékforrások beszűkülése, valamint a klímaváltozás vonulásra kifejtett hatása mellett a helyi taxonómia negatív hatása tovább nehezíti e fajok helyzetét.

Köszönetnyilvánítás

A szerzők köszönetüket fejezik ki valamennyi, a kutatásban részt vevő gyimesi gazdálkodónak, valamint mindenkinek, aki a helyi közösségben támogatta a kutatás elvégzését.

A kutatást az MTA Prémium Posztdoktori Ösztöndíj (2017/08), valamint az MTA Lendület Pályázat (LENDULET_2020-56) támogatta.

Irodalom

ALVES, Rômulo Romeu da Nóbrega

2012 Relationships between Fauna and People and the Role of Ethnozoology in Animal Conservation. *Ethnobiology and Conservation*, 1, 1–69. doi: 10.15451/ec2012-8-1.2-1-69

AVAR Ákos

2012 *A természet és az állatok a hagyományos mongol gondolkodásban*. PhD-disszertáció. Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola.

BABAI Dániel – MOLNÁR Zsolt

2014 Small-scale traditional management of highly species-rich grasslands in the Carpathians. *Agriculture, Ecosystem and Environment*, 182, 123–130. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2013.08.018>

BABAI Dániel – MOLNÁR Ábel – MOLNÁR Zsolt

2014 „Ahogy gondozza, úgy veszi hasznát”. *Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás Gyimesben*. Budapest – Vácrátót, MTA BTK Néprajztudományi Intézet – MTA Ökológiai Kutatóközpont Botanikai és Ökológiai Intézet.

BABAI Dániel – JÁNÓ Béla – MOLNÁR Zsolt

2021 In the trap of interacting indirect and direct drivers: the disintegration of extensive, traditional grassland management in Central and Eastern Europe.

- Ecology and Society*, 26, 4, article number: 6. <https://doi.org/10.5751/ES-12679-260406>
- BABAI Dániel – AVAR Ákos – ULICSNI Viktor
2016 „Veszélyes a varas béka, rossz fajzat” – avagy mit kutat az etnozoológus? *Kovács*, 20, 3–29.
- BABAI Dániel – ULICSNI Viktor – AVAR Ákos
2017 Conflicts of Economic and Cultural Origin between Farmers and Wild Animal Species in the Carpathian basin – an Ethnozoological Approach. *Acta Ethnographica Hungarica*, 62, 1, 187–206. <https://doi.org/10.1556/022.2017.62.1.9>
- BÁNDL János
1852 *A gerincesek állatok természetrajza. A gimnáziumi oskolák használatára*. Pesten, Nyomtatott Lukács Lászlónál.
- BARTHA József – PRÓNAI Antal
1914 *Stiliztika. A polgári leányiskolák III. osztálya számára*. Budapest, Szent István Társulat.
- BERKES, Fikret
2017 *Sacred ecology*. 4th edition. New York, Routledge.
- BERKES, Fikret – COLDING, Johan – FOLKE, Carl
2000 Rediscovery of traditional ecological knowledge as adaptive management. *Ecological Applications*, 10, 5, 1251–1262. [https://doi.org/10.1890/1051-0761\(2000\)010\[1251:ROTEKA\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1890/1051-0761(2000)010[1251:ROTEKA]2.0.CO;2)
- BERLIN, Brent
2014 *Ethnobiological classification: Principles of categorization of plants and animals in traditional societies*. Princeton, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400862597>
- BERLIN, Brent – BREEDLOVE, Dennis E. – RAVEN, Peter H.
1981 General Principles of Classification and Nomenclature in Folk Biology. *American Anthropologist, New Series*, 75, 214–242. <https://doi.org/10.1525/aa.1973.75.1.02a00140>
- BONTA, Mark
2008 Valorizing the relationships between people and birds: Experiences and lessons from Honduras. *Ornitologia Neotropical*, 19, 595–604.
2010a Transmutation of human knowledge about birds in 16th-century Honduras. In: TIDEMAN, Sonia – GOSLER, Andrew (szerk.): *Ethno-ornithology. Birds, indigenous peoples, culture and society*. 13–29. London, Washington DC, Earthscan.
2010b Ethno-ornithology and biological conservation. In: TIDEMAN, Sonia – GOSLER, Andrew (szerk.): *Ethno-ornithology. Birds, indigenous peoples, culture and society*. 89–102. London, Washington DC, Earthscan.
- BULMER, Ralph
1967 Why is the cassowary not a bird? A problem of zoological taxonomy among the Karam of the New Guinea Highlands. *Man, New Series*, 2, 1, 5–25. <https://doi.org/10.2307/2798651>

CHAPRON, Guillaume – KACZENSKY, Petra – LINNELL – John D.C. – von ARX, Manuela – HUBER, Djuro – ANDRÉN, Henrik – LÓPEZ-BAO, José Vicente – ADAMEC, Michal – ÁLVARES, Francisco – ANDERS, Ole – BALČIAUSKAS, Linas – BALYS, Vaidas – BEDŐ, Péter – BEGO, Ferdinand – BLANCO, Juan Carlos – BREITENMOSE, Urs – BRØSETH, Henrik – BUFGA, Luděk – BUNIKYTE, Raimonda – CIUCCI, Paolo – DUTSOV, Alexander – ENGLEDER, Thomas – FUXJÄGER, Christian – GROFF, Claudio – HOLMALA, Katja – HOXHA, Bledi – ILIOPOULOS, Yorgos – IONESCU, Ovidiu – JEREMIĆ, Jasna – JERINA, Klemen – KLUTH, Gesa – KNAUER, Felix – KOJOLA, Ilpo – KOS, Ivan – KROFEL, Miha – KUBALA, Jakub – KUNOVAC, Saša – KUSAK, Josip – KUTAL, Miroslav – LIBERG, Olof – MAJIĆ, Aleksandra – MÄNNIL, Peep – MANZ, Ralph – MARBOUTIN, Eric – MARUCCO, Francesca – MELOVSKI, Dime – MERSINI, Kujtim – MERTZANIS, Yorgos – MYSLAJEK, Robert W. – NOWAK, Sabina – ODDEN, John – OZOLINS, Janis – PALOMERO, Guillermo – PAUNOVIĆ, Milan – PERSSON, Jens – POTOČNIK, Hubert – QUENETTE, Pierre-Yves – RAUER, Georg – REINHARDT, Ilka – RIGG, Robin – RYSER, Andreas – SALVATORI, Valeria – SKRBIŃSEK, Tomáš – STOJANOV, Aleksandar – SWENSON, Jon E. – SZEMETHY, László – TRAJČE, Aleksandër – TSINGARSKA-SEDEFČEVA, Elena – VÁNA, Martin – VEEROJA, Rauno – WABAKKEN, Petter – WÖLFL, Manfred – WÖLFL, Sybille – ZIMMERMANN, Fridolin – ZLATANOVA, Diana – BOITANI, Luigi

2014 Recovery of large carnivores in Europe's modern human-dominated landscapes. *Science*, 346, 1517–1519. DOI: 10.1126/science.1257553

COLLAR, Nigel J.

2007 *Birds and People. Bonds in a Timeless Journey*. New York, Birdlife International.

CSABA József

1947 Madár a vend népeletben. *Ethnographia*, 58, 1–2, 114–116.

DIAMOND, Jared – BISHOP, K. David

1999 Ethno-ornithology of the Ketengban people, Indonesian New Guinea. In: MEDIN, Douglas L. – ATRAN, Scott (szerk.): *Folkbiology*. 17–45. Cambridge (USA) – London, The MIT Press.

DICKMAN, Amy J.

2010 Complexities of conflict: the importance of considering social factors for effectively resolving human–wildlife conflict. *Animal Conservation*, 13, 5, 458–466. <https://doi.org/10.1111/j.1469-1795.2010.00368.x>

DONIȚĂ, Nicolae – POPESCU, Aurel – PAUCĂ-COMĂNESCU, Mihaela – MIHĂILESCU, Simona – BIRIȘ, Iovu-Adrian

2005 *Habitatele din România*. București, Editura Tehnică Silvică.

DREISZIGER Ferenc

1909 *Lakóhelyi ismeretek. Beszéd és értelemgyakorlatok az osztott és az egy terem-ben vezetendő osztatlan iskolák I. és II. osztálya számára*. Budapest, Szent István Társulat.

EMBER Károly – MARGITAI József – MIHALICSKA J.

1911 *A magyar beszéd- és nyelvgyakorlás olvasó- és tankönyve a nem magyar tanítási nyelvű katolikus osztott és osztatlan népiskolák számára. A IV. osztály részére*. Budapest, Szent István Társulat.

ERDÉLYSTAT

- é. n. *Erdélyi Statisztikai Portál*. 2011-es népszámlálási adatok, Gyimesközéplök. http://statisztikak.erdelystat.ro/adatlapok/gyimeskozeplok/1422?fbclid=IwAR08YYD8YoQmpWy0A-S8CKMZXAA743VlqQ1Bqiflf_n2kXMT-TRAgtxgAyY (letöltés ideje: 2021. október 27.)

FISCHER-KOWALSKI, Marina – WEISZ, H.

- 2000 Society as hybrid between material and symbolic realms: Toward a theoretical framework of society-nature interaction. *Advances in Human Ecology*, 8, 215–252.

GAÁL István

- 1928 Babonák. A hunyadmegyei Erdőhát népének és közeli szomszédainak babonáiból. *Ethnographia*, 39, 1, 55–57.

GOSLER, Andrew G.

- 2017 The Human Factor: Ecological Salience in Ornithology and Ethno-Ornithology. *Journal of Ethnobiology*, 37, 4, 637–662. <https://doi.org/10.2993/0278-0771-37.4.637>

GÖNCZI Ferenc

- 1907 Néphit és népszokások. Szerelmi „teemények” Göcsejben és Hetésben. *Ethnographia*, 18, 1, 34–38.

GREEN, Asleigh

- 2019 Cultural responses to the migration of the barn swallow in Europe. *ANU Historical Journal II*, 1, 87–107. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.263060306849720> (letöltés ideje: 2021. október 27.)

HARASZTHY László

- 2012 *Magyarország fészkelő madarainak költésbiológiája I–II*. Csákvár, Pro Vértes Alapítvány.

HERMAN Ottó

- 1901 *A madarak káráról és hasznáról*. Budapest, A M. Kir. Földmivelésügyi Minister Kiadványai.

del HOYO, Josep – ELLIOTT, Andrew – SARGATAL, Jordi

- 1992 *Handbook of the Birds of the World I*. Barcelona, Lynx Edicions.

HOUSTON, David C.

- 2010 The Māori and the Huia. In: TIDEMANN, Sonia – GOSLER, Andrew (szerk.): *Ethno-Ornithology. Birds, Indigenous Peoples, Culture and Society*. 49–54. London – Washington DC, Earthscan.

HUNN, Eugene

- 1999 Size as limiting the recognition of biodiversity in folk biological classifications: one of four factors governing the cultural recognition of biological taxa. In: MEDIN, Douglas L. – ATRAN, Scott (szerk.): *Folkbiology*. 47–70. Cambridge (USA) – London, The MIT Press.
- 2010 Foreword. In: TIDEMANN, Sonia – GOSLER, Andrew (szerk.): *Ethno-Ornithology. Birds, Indigenous Peoples, Culture and Society XI–XII*. London – Washington DC, Earthscan.

- HUNN, Eugene – THORNTON, Thomas F.
2010 Tlingit Birds: An Annotated List with a Statistical Comparative Analysis. In: TIDEMAN, Sonia – GOSLER Andrew (szerk.): *Ethno-ornithology. Birds, Indigenous Peoples, Culture and Society*. 181–209. London – Washington DC, Earthscan.
- ILYÉS Zoltán
2007 *A tájhasználat változásai és a történeti kultúrtáj 18–20. századi fejlődése Gyimesben*. Eger, Eszterházy Károly Főiskola.
- ISTVÁNNFFY Gyula
1894 Felvidéki tót babonák. *Ethnographia*, 5, 5, 338–350.
1902 Liptói tót babonák. *Ethnographia*, 13, 6, 268–271.
- JAKABB Oszkár
2012 *Madárnévkalauz. A Kárpát-medence madarainak névkalauza*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- JANKÓ János
1891 Kalotaszegi babonák. *Ethnographia*, 2, 7–8, 273–286.
- K. KOVÁCS László
1945 Tejvaráslás a Borsa-völgyében. *Ethnographia*, 56, 1–4, 52–59.
- KESZEG Vilmos – PETI Lehel – PÓCS Éva (szerk.)
2009 *Álmok és látomások a 20–21. századból. Szöveggyűjtemény I. Szent Látók*. Budapest, L'Harmattan Kiadó – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tan-szék.
- KIMNACH Ödön
1902 Az év egyes napjaihoz fűződő népies jóslatok. *Ethnographia*, 13, 5, 224–228.
- KRÁLL Attila – KARCZA Zsolt
2009 Molnárfecske. In: CSÖRGŐ Tibor – KARCZA Zsolt – HALMOS Gergő – MAGYAR Gábor – GYURÁCS József – SZÉP Tibor – BANKOVICS Attila – SCHMIDT András – SCHMIDT Egon (szerk.): *Magyar madárvonulási atlasz*. 415–416. Budapest, Kossuth Kiadó.
- KRISTÁLY Balázs
1895 A csíki-székelyek időjósításai. *Ethnographia*, 6, 2, 118–119.
- KRISTÓF György, dr.
1913 A vértanúk emlékűnépén. In: CSÚRÖS Pál (szerk.): *A Szászvárosi Állami-lag Segélyezett Református Kún-Kollégium értesítője az 1912–1913 tanévre*. 6–17. Szászváros, Szászvárosi Könyvnyomda Részvénytársaság,
- LYVER, Philip O'B.
2002 Use of traditional knowledge by Rakiura Maori to guide Sooty Shearwater harvests. *Wildlife Society Bulletin*, 30, 2, 29–40.
- MAGYAR MADÁRTANI ÉS TERMÉSZETVÉDELMI EGYESÜLET
2021a *Magyarországmadarai: Füstifecske*. <http://www.mme.hu/magyarorszagmadarai/madaradatbazis-hirrus> (letöltés ideje: 2021. október 27.)
2021b *Magyarország madarai: Molnárfecske*. <http://www.mme.hu/magyarorszagmadarai/madaradatbazis-delurb> (letöltés ideje: 2021. október 27.)

MAGYAR Zoltán

- 2003 *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák.* Budapest, Balassi Kiadó. /Magyar Népköltészet Tára III./
- 2018 *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex VI.* Budapest, Kairosz Kiadó.
- 2021 *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus. Típus- és motívumindex III.* Budapest, Kairosz Kiadó.

MORALES-REYES, Zebensui – MARTÍN-LÓPEZ, Berta – MOLEÓN, Marcos – MATEO-TOMÁS, Patricia – BOTELLA, Francisco – MARGALIDA, Atoni – DONÁZAR, José A. – BLANCO, Guillermo – PÉREZ, Iréne – SÁNCHEZ-ZAPATA, José A.

- 2018 Farmer perceptions of the ecosystem services provided by scavengers: what, who, and to whom. *Conservation Letters*, 11, 2, article number: e12392. <https://doi.org/10.1111/conl.12392>

MØLLER, Anders Pape

- 2001 The effect of dairy farming on barn swallow *Hirundo rustica* abundance, distribution and reproduction. *Journal of Applied Ecology*, 38, 2, 378–389. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2664.2001.00593.x>

MUIRURI, Mercy Njeri – MAUNDU, Patrick

- 2012 Birds, people and conservation in Kenya. In: TIDEMANN, Sonia – GOSLER, Andrew (szerk.): *Ethno-Ornithology. Birds, Indigenous Peoples, Culture and Society*. 309–320. London – Washington DC, Earthscan.

MULLARNEY, Killian – SVENSSON, Lars – ZETTERSTRÖM, Dan

- 2018 *Madárhatározó.* Budapest, Park Könyvkiadó.

NADASDY, PAUL

- 2007 The Gift in the Animal. The Ontology of Hunting and Human–Animal Sociality. *American Ethnologist*, 34, 25–43. <https://doi.org/10.1525/ae.2007.34.1.25>

NAGY József

- 1892 Hegyhát vidéki hangutánzók, mondák és babonák. *Ethnographia*, 3, 2, 64–73.
- 1896 Bácsmegyei babonák. *Ethnographia*, 7, 1, 93–102.

NAUGHTON, Lisa – ROSE, Robert – TREVES, Adrian

- 1999 *The social dimensions of human-elephant conflict in Africa: a literature review and case studies from Uganda and Cameroon.* A report to the African Elephant Specialist, Human-Elephant Task Conflict Task Force of IUCN, Glands, Switzerland.

NEWING, Helen Sarah

- 2011 *Conducting Research in Conservation. Social science methods and practice.* London – New York, Routledge, Taylor & Francis Group.

NG’WENO, Fleur

- 2010 Sound, Sight, Stories and Science: Avoiding Methodological Pitfalls in Ethno-ornithological Research, with Examples from Kenya. In: TIDEMANN, Sonia – GOSLER, Andrew (szerk.): *Ethno-Ornithology. Birds, Indigenous Peoples, Culture and Society*. 103–113. London – Washington DC, Earthscan.

- ORŁOWSKI, Grzegorz – KARG, Jerzy
2011 Diet of nestling Barn Swallows *Hirundo rustica* in rural areas of Poland. *Open Life Sciences*, 6, 6, 1023–1035. <https://doi.org/10.2478/s11535-011-0070-4>
- ÖVEGES Kálmán – WIEMANN Béla (szerk.)
1911 *Olasókönyv katolikus elemi iskolák számára II. osztály. Lakóhelyi ismeretek anyagával.* Budapest, Szent István Társulat.
- PÁLFALVI Pál
1995 A Gyimesi-hágó (1164 m) környékének florisztikai vázolata. *Múzeumi Füzetek (Az Erdélyi Múzeum Egyesület Természettudományi és Matematikai Szakosztályának Közleményei)*, 4, 107–114.
- PANGAU-ADAM, Margaretha – NOSKE, Richard
2010 Wildlife hunting and bird trade in northern Papua (Irian Jaya), Indonesia. In: TIDEMANN, Sonia – GOSLER, Andrew (szerk.): *Ethno-Ornithology. Birds, Indigenous Peoples, Culture and Society*. 95–108. London – Washington DC, Earthscan.
- PITRÈ, Giuseppe – WALKER CAMEHL, Ada
1912 *The swallow book. The story of the swallow told in legends, fables, folk songs, proverbs, omens and riddles of many lands.* New York, Cincinatti American Book Co.
- RÁCZ János
2012 *Állatnevek enciklopédiája. A gerincesek elnevezéseinek eredete, az állatok kultúrtörténete, néprajza és mitológiája.* Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- RÉVAI Sándor
1905 Baranyai babonák. *Ethnographia*, 16, 5, 293–297.
- SÓLYOM Andrea – KNOWLES, Barbara – BOGDÁN Janka – RODICS Gergely – BIRÓ Róbert – NYIRŐ Gergely
2011 *Small scale farming in the Pogány-havas Region of Transylvania. Farming statistics, agricultural subsidies, the future of farming.* Final Report. Csíkszereda, Pogányhavas Kistérségi Társulat.
- SZABÓ Árpád – KÁDÁR Zoltán
1984 *Antik természettudomány.* Budapest, Gondolat Kiadó.
- SZÉKELY Leó
1896 Gömörmegyei babonák. *Ethnographia*, 7, 5, 374–379.
- SZENDREY ZSIGMOND
1937 A növény-, állat- és ásványvilág a varázslatokban. *Ethnographia*, 48, 2–3, 154–166.
- SZENDREY Zsigmond – SZENDREY Ákos
1940 Részletek a készülő magyar babonaszótárból. II. *Ethnographia*, 51, 3, 321–336.
- SZÉP Tibor
2009 Füstí fecske. In: CSÖRGŐ Tibor – KARCZA Zsolt – HALMOS Gergő – MAGYAR Gábor – GYURÁ CZ József – SZÉP Tibor – BANKOVICS Attila – SCHMIDT András – SCHMIDT Egon (szerk.): *Magyar madárvonulási atlasz.* 409–414. Budapest, Kossuth Kiadó.

SZOLNOKY Lajos

1956 Az udvar és építményei Vajdácskán. *Ethnographia*, 67, 4, 593–632.

TAMÁS Ildikó

2016 „Mojirtó koktél”, túrós derelye, bim-bam. A népetimológiáról, a belehallásról és a hangutánzásról. *Ethnographia*, 127, 4, 582–605.

TENGŐ, Maria – BRONDIZIO, Eduardo S. – ELMQVIST, Thomas – MALMER, Pernilla – SPIERENBURG, Marja

2014 Connecting diverse knowledge systems for enhanced ecosystem governance: the multiple evidence base approach. *Ambio, A Journal of the Human Environment*, 43, 5, 579–591. <https://doi.org/10.1007/s13280-014-0501-3>

TIDEMANN, Sonia – CHIRGWIN, Sharon – SINCLAIR, J. Ross

2010 Indigenous knowledges, birds that have 'spoken' and science. In: TIDEMANN, Sonia – GOSLER, Andrew (szerk.): *Ethno-Ornithology. Birds, Indigenous Peoples, Culture and Society*. 3–12. London – Washington DC, Earthscan.

TISOVSZKI Zsuzsanna

1988 Népmondák, hiedelmek Esztergomban és környékén. *Komárom Megyei Néprajzi Füzetek*, 3, 82–101.

TÖKÉS Lajos

1906 *Természetrész. Középkorok II. osztálya számára*. Budapest, Szent István Társulat.

ULICSNI Viktor – SVANBERG, Ingvar – MOLNÁR Zsolt

2016 Folk knowledge of invertebrates in Central Europe-folk taxonomy, nomenclature, medicinal and other uses, folklore, and nature conservation. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 12, article number: 47. <https://doi.org/10.1186/s13002-016-0118-7>

ULICSNI Viktor – BABAI Dániel – VADÁSZ Csaba – VADÁSZ-BESNYŐI Vera – BÁLDI András – MOLNÁR Zsolt

2019 Bridging conservation science and traditional knowledge of wild animals: The need for expert guidance and inclusion of local knowledge holders. *Ambio: A Journal of the Human Environment*, 48, 769–778. <https://doi.org/10.1007/s13280-018-1106-z>

ULICSNI Viktor – BABAI Dániel

2020 Traditional Ecological Knowledge in Connection with Non-Domesticated Animals in the Slovenian and Hungarian Borderland. *Acta Ethnographica Hungarica*, 65, 2, 453–480. <https://doi.org/10.1556/022.2020.00020>

VAJDA János

1979 *Publicisztikai írások. Vajda János összes művei 7*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

VALENTÉNYI György

1909 A kis-kárpáti tót nép élete, viselete, szokásai. *Ethnographia*, 20, 1, 36–47.

VALLEJO, José Ramón – GONZÁLEZ, José Antonio

2013 The use of the head louse as a remedy for jaundice in Spanish folk medicine: an overview. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 9, article number: 52. <https://doi.org/10.1186/1746-4269-9-52>

WISLOCKI Henrikné

1892 Jósóló állatok a kalotaszegi néphitben. *Ethnographia*, 3, 2, 47–55.

XÁNTUS János, Dr.

1972 *A természet kalendáriuma*. Második bővített kiadás. Bukarest, Kriterion Kiadó.

DÁNIEL BABAI^A – VIKTOR ULICSNI^B – ÉVA MIKOS^C

“NO HARM SHOULD BEFALL THE SWALLOW...”
BIRDS OF HEAVEN THAT BRING SPRING – SWALLOWS
IN GYIMES

Swallows, especially the barn swallow (*Hirundo rustica*) and the house martin (*Delichon urbicum*), play an important role in the life of both European and Hungarian local communities. We examined the traditional ecological knowledge about swallows and the cultural role of swallow species in Gyimesközéplak, Hidegségpataka in the valleys of the Eastern Carpathians.

The research revealed traditional ecological knowledge of swallows and cultural attitudes towards them primarily through semi-structured interviews (51 interviewees, more than 100 interviews).

Swallows, as a species living directly within the human settlements, received particular attention in the community of Gyimes. The barn swallow (*Hirundo rustica*) was the prototype species that all farmers interviewed were familiar with. Few have distinguished the house martin (*Delichon urbicum*). In the local culture of Gyimes, swallows are birds of the sky and heralds of spring. Their destruction is believed to bring misfortune upon unethical individuals. There are many interesting beliefs related to their migration in the local community, some that can be traced back to ancient authors, others being modern legends that are still evolving. Most of the legends and legend-like stories are related to the folk belief system typical of the region, while others may have been introduced into the community through the mediation of intellectuals, reflecting the old-fashioned elements of their erudition.

The positive attitude towards swallows in Gyimes is typical of almost all of Europe. Despite this positive attitude, the folk biological classification – the classification of the two swallow species into a single folk taxon – may make the house martin’s nesting opportunities more difficult.

^A Research Centre for the Humanities, Institute of Ethnology, Budapest; MTA Lendület Ethnoecology Research Group, Budapest.

^B Ecological Research Center, Ecological and Botanical Research Institute, Vácrátót; MTA Lendület Ethnoecology Research Group, Budapest.

^C Research Centre for the Humanities, Institute of Ethnology, Budapest; MTA Lendület Ethnoecology Research Group, Budapest.